

Norveç'te Dinler Tarihinden Din Bilimine¹

Murat KAYA²

Çeviri

Öz

Bu makalenin odak noktası, son elli yılda Norveç'te din çalışmalarındaki gelişmeler olup çevredeki dünya ile ilişkilerin yanı sıra temalar, teoriler ve yöntemlerdeki değişimleri, geçmişle devamlılıkları ve kopuşları ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Çalışmaları
Norveç

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
05.03.2021
Kabul Tarihi:
04.12.2021

From the History of Religions to the Science of Religion in Norway

---

Abstract

The focus in this article is on the developments in the study of religion in Norway during the last fifty years, reflecting over continuities and breaks with the past, over changes in themes, theories and methods as well as over relations to the surrounding world.

Keywords

Study of Religion,
Norway

Article Info

Received:
05.03.2021
Accepted:
04.12.2021

---

¹ Bu makale, Gilhus, I. S. & Jacobsen, K. A. (2014). From the History of Religions to the Science of Religion in Norway. *Temenos-Nordic Journal of Comparative Religion*, 50 (1), 63-78 'den çevrilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Dinler Tarihi, kitap-murat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6729-278X

Giriş

Temenos 1965'te kurulduğunda, Norveç sadece bir tane dinler tarihi profesörüne sahipti. O da 1953'te Oslo Üniversitesine atanan İlahiyatçı Herman Ludin Jansen'di. Elli yıl içinde din çalışmaları veya din bilimi-*religionsvitenskap*³-Norveç'teki dört eski üniversitede öğretilirdi. Oslo'da ilk kürsü 1914'te (aşağıya bakın), Bergen'de 1965'te,⁴ Trondheim⁵ ve Tromsø'de 1994'te⁶ kuruldu. Süreç içerisinde öğrenciler, bölümler ve kürsülerin sayısında artış oldu-alandaki kalıcı pozisyonların sayısı 60'lı yılların başında bir iken 2014'te yaklaşık olarak yirmi beşe ulaştı. Başlangıçta, bu kürsülerin bir kısmını elinde tutan Hristiyan ilâhiyatçıların yerini, zamanla sanat ve beşerî bilimler fakültesinde yetişmiş din bilginleri aldı.

Bu makalenin odak noktası, son elli yılda Norveç'te din çalışmalarındaki gelişmelerdir. Bu çalışmada, çevredeki dünya ile ilişkilerin yanı sıra temalar, teoriler ve yöntemlerdeki değişimleri, geçmişle devamlılıklar ve kopuşları ifade edeceğiz.

1. Odak ve Alanlar

Wilhelm Brede Kristensen (1867-1953) Norveç'teki ilk dinler tarihçisiydi. 1898'de Oslo Üniversitesinden⁷ bir araştırma bursu (universitetsstipend) aldı. Ancak 1901'de Cornelis Petrus Tiele'nin yerine geçmek için Leiden Üniversitesine çağrıldı (bkz. Bremmer, 2000; Hjelde, 2000). Kristensen'den sonra J.F. Wilhelm Schencke 1901'de araştırma bursu aldı (universitetsstipend) ve 1 Temmuz 1914'te profesör olarak atandı (Thomassen, 2000). Hem Kristensen hem de Schencke, Mısır bilimi Profesörü Jens D.C. Lieblein⁸'nin yönetiminde çalıştı ve her ikisi de doktoralarını Mısır dini⁹ üzerine yaptı. Schencke'nin atanmasından önce, Dinler tarihi profesörlüğünün ilâhiyat fakültesinde mi yoksa sanat fakültesinde mi yer alması gerektiği tartışılmıştı. Schencke, ilâhiyatın üniversitede ders olarak nitelendirilmesi için prensip olarak tüm yönleriyle eleştirel bir araştırmaya tabi tutulmasını (Kyllingstad & Rørvik, 2011: 173) ve bundan dolayı da seküler din çalışmaları ile yer değiştirmesi gerektiğini savundu. O, ilâhiyat fakültesini, fakülte ile zor bir ilişkisi olduğunu gösteren ve aynı zamanda bilimsel din çalışmaları¹⁰ hakkındaki ilerici görüşlerini ifade eden '*üniversitenin iltihaplı bölümü*'¹¹ olarak tanımladı. Kürsü, sonunda Schencke'nin yirmi beş yıldır (1914-1939)¹² profesör olduğu sanat fakültesine yerleştirildi. 1947'de Eski İskandinav Dini uzmanı, tarihçi Georg Sverdrup (1885-1951), onun yerine geçti. Ancak dört yıl sonra öldü.¹³ Kürsüye 1953'te, Herman Ludin Jansen (1905-1986) atandı ve 1975'e kadar görev yaptı.¹⁴

³ Oslo Üniversitesi hariç, diğer tüm üniversiteler din bilimi için artık Almanca *Religionswissenschaft* kavramıyla ilgili olan *religionsvitenskap* kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, konunun tarihsel yanını da ihtiva eden multidisipliner yapısını ifade etmektedir.

⁴ İlk Profesör Alv Kragerud 1967's'de atandı (Thomassen, 2011).

⁵ Nora Ahlberg 1996'da Trondheim'a atandı.

⁶ Juha Pentikäinen da 1996'da Tromsø'ye atandı.

⁷ Oslo o zaman *Kristiania* adıyla anılıyordu ve üniversitesin adı ise *Det Kongelige Frederiks Universitet* (The Royal Frederick University) idi.

⁸ Bununla birlikte dinlerle tarihsel açıdan ilgilenen geniş bir akademisyen çevresi vardı Bunlar: Eski Ahit teologları, aynı zamanda Klasikler, Mısır bilimi, Sami dil ve kültür profesörleriydi. Örneğin Jens D. C. Lieblein (1827-1911) 1867'de bir araştırma bursu (universitetsstipend) aldı ve 1876'da Oslo Üniversitesindeki Mısır Bilimi alanına sıra dışı bir profesör olarak atandı. O, Mısır dini üzerine kitaplar yayımladı. Bir diğer örnek ise 1914-1945 yılları arasında Klasikler alanında profesör olan ve Yunan dini üzerine birkaç kitap yazan (*Beiträge zur griechischen Religionsgeschichte, 3 bd., 1910-20; Opferritus und Voropfer der Griechen und Römer, 1915 gibi*) Samson Eitrem (1872-1966) idi. Hem Lieblein hem de Eitrem, geniş bir uluslararası yayına sahipti ve Norveç dışında iyi tanınıyordu. Sigurd Hjelde, daha geniş anlamda din tarihçileri olarak adlandırdığı şeyin örnekleri olarak savaşlar arası dönemden üç ilâhiyatçıdan da bahsetmektedir. Bunlar: Eivind Berggrav, Sigmund Mowinkel ve Kristian Schjelderup'dur. (Hjelde, 2008).

⁹ Kristensen'in doktora tezi *Ægypternes forestillinger om liv etter døden i forbindelse med guderne Ra og Osiris* (Kristiania, 1896); Schencke'nin ise *Amon-Re. En studie over forholdet mellom enhed og mangfoldighed under udviklingen af det ægyptiske gudsbegreb* idi (Kristiania, 1904) (bkz. Naguib, 2000).

¹⁰ Tidens tegn 28.01.1913 ('universitetets betændte blindtarm, som maa opereres vek jo før jo heller').

¹¹ Schencke, 1901'den 1914'e kadar gazete ve süreli yayınlarda yüzden fazla makale yazdı. Bu konuda onun birçok makalesinden bazılarının atıfları için bkz. Finnestad, 2001: 246, not 19.

¹² Schencke'nin eserlerinin bilimsel bir bibliyografyası, Halden, 2007:285-91'de bulunmaktadır.

¹³ Sverdrup'un doktora tezi *Fra gravskikker til dødstro i nordisk bronsesalder* (1933) idi.

¹⁴ Ludin Jansen emekli olduktan sonra iki yıl ders vermeye devam etti.

Ludin Jansen, Schencke'nin öğrencisi olmamıştı (Halden, 2007: 184). Formasyonu, 1940'ta doktora derecesini aldığı yer olan ilâhiyattı (*Die Henochgestalt: Eine vergleichende religionsgeschichtliche Untersuchung*, 1939). Özel çalışma alanı ise Orta Doğu ve Akdeniz dünyasının dinleriydi. Ancak o, Budizm hakkında da yazılar yazdı ve Japon dinleriyle de ilgilendi.¹⁵ Jansen, Sanskritçe ve Avesta dillerinin yanı sıra Latin, Yunan, İbrani, Suriye, Arap, Eski Mısır ve Kıpti dillerini de biliyordu ve *Numen*, *Temenos*, *Acta Orientalia* gibi dergilerde; çoğunlukla da *Norsk Teologisk Tidsskrift*'te geniş bir alanda yayımlar yaptı.

O, 1965'ten, öldüğü yıl olan 1986'ya kadar Temenos dergisinin yayın kurulunda yer aldı.¹⁶ Ludin Jansen yeni derginin ilk sayısında '*Die Hochzeitriten im Tobitbuch*' adlı makalesini (Jansen, 1965) ve dört yıl sonra Yunan dini hakkındaki '*Die Kassandragestalt in Aischylos' Agamemnon*' adlı makalesini yayımladı (Jansen, 1969). Jansen son makalesini ise yine Temenos dergisinde yayımladı. Ancak bu defa konu, '*Zur Frage vom Menschenbild im Koran*' adlı makalesiyle İslâm'dı (Jansen, 1980).

Ludin Jansen, mistisizme ömür boyu ilgi gösterdi. Plotin ve Eckhart üzerine yayımlar yaptı ve Nag Hammadi Kıpti metinlerini; özellikle de Hakikat İncili'ni (*The Gospel of Truth*) inceleyen öncü bilim insanlarından biri oldu (bkz. Kværne 1986; 1988). İskandinav meslektaşları arasında onun en yakın ilişkisi Geo Widengren ileydi.¹⁷ Jansen, 1973'te Upsala Üniversitesinde fahri doktora (*honoris causa*) unvanı aldı. Ortaokullar ve üniversiteler için ders kitapları ve gazetelerde makaleler yazdı. Torgny Sæve-Söderberg ile birlikte Aswan Barajı'nın inşasıyla bağlantılı olarak Nubia'ya arkeolojik keşif seyahatleri yapan *Scandinavian Nubia Committee*'i (İskandinav Nubia Komitesi) kurdu.

Herman Ludin Jansen, birçok şekilde, kendi zamanındaki ideal bir dinler tarihçisinin tipik özelliklerini gösterdi. O, birkaç din üzerine yayın yapan, birkaç eski dil bilen, uluslararası yönelime sahip olan ve Norveç toplumunda dinler tarihi çalışmalarını destekleyen üretken bir yazardı. Ancak formasyonunun ilâhiyat alanında olması dikkate değerdir. Onun öğrencilerinden birkaçı üniversitelerde görev aldılar. Bunların arasında: Bergen Üniversitesinin ilk profesörü olan Alv Kragerud da vardı. Ancak o da bir ilâhiyatçıydı ve Luteran bir papaz olarak görev yapmıştı.¹⁸

2. Araştırma ve İlgi Alanlarının Genişlemesi

Norveç'te dinler tarihinin ilk üç profesörünün araştırma ilgileri, sonraki nesil bilim insanları tarafından devam ettirildi. Mısır dini hakkındaki araştırma, Jens Lieblein tarafından başlatıldı. Brede Kristensen ve Wilhelm Schencke tarafından devam ettirildi. Ardından da merhum Ragnhild Bjerre Finnestad ve Saphinaz A. Naguib tarafından devam ettirildi. Sverdrup, İskandinav dini üzerine uzmanlaşmıştır. Sverdrup'un alanında, eski İskandinav dininde Gro Steinsland ve Sami dininde Håkan Rydving önemlidir.

En belirgin devamlılık, Kıpti Hristiyan metinlerinin çalışmalarında olmuştur. Schencke, 1906'da Kıpti metni olan *Pistis Sophia* üzerine iki öğrencisine ders verdi (Ruud, 1998: 286). 1955'in sonbaharında Ludin Jansen, Kıptice ilk dersini verdi ve 'Gnostik' Kıpti Hristiyan metinleri, özellikle Nag Hammadi metinleri, onun bölümünün en önemli konusu haline geldi (Ruud, 1998: 290-291; Gilhus, 1998). Bu Norveç'te hala canlı bir araştırma alanıdır.¹⁹

Toplumdaki daha geniş siyasî ve kültürel değişimlerin ardından, 1960'lardan beri araştırma, eğitim ve kurumları kapsayan disiplinde, istikrarlı bir gelişme olmuştur. 1960'tan 1970'e kadar Oslo Üniversitesindeki öğrenci sayısı üç katına çıkmış (1970'de 16.800 öğrenci) ve 1978'de hükümet, din bilimi (Bergen Üniversitesi) ve dinler tarihi (Oslo Üniversitesi) alanlarındaki bir üniversite diplomasının

¹⁵ Herman Ludin Jansen'in bilimsel bir bibliyografyası için bkz. Borgen, 1985: 11-14.

¹⁶ 1965'te Temenos'un yayın kurulunda yer alan diğer iki Norveçli: Eski Ahit profesörü olan Arvid Kapellrud ve Halkbilim profesörü olan Svale Solheim idi.

¹⁷ Ölmeden önceki yıl, Greko-Romen dünyadaki din konulu makalelerin bir cildi Ludin Jansen'e sunulduğunda, kendi yazılarını ve meslektaşlarının dört katkısını da dâhil etmiştir (Borgen, 1985). Dört kişiden biri ve Norveç dışındaki tek meslektaşı Geo Widengren idi.

¹⁸ Kragerud'un doktora tezi *Die Hymnen der Pistis Sophia'dır* (1967).

¹⁹ Ludin Jansen'in Kıptice öğrencileri arasında Peter Borgen, Ingvild Sælid Gilhus, Jacob Jervell, Alv Kragerud ve Kari Vogt vardı (Gilhus, 1998). Alv Kragerud, Bergen Üniversitesi'nde Kıptice dersler verdi ve Kıpti ve Gnostik metinler alanında; Jarl Fossum, Jorunn Jacobsen, Gro Steinsland ve Einar Thomassen'e Kıpti ve Gnostik metinler alanında danışmanlık yaptı. Kıpti metinleri üzerine uzmanlaşan sonraki nesil bilim insanları, Hugo Lundlaug ve Christian Bull'dı. Bu bilim insanlarından birkaçı Nag Hammadi metinleri üzerine doktora yaptı. Einar Thomassen, dünyanın diğer bölgelerinden bilim insanlarını da kapsayan bir ağ olan *İskandinav Nag Hammadi ve Gnostisizm Ağ*'ının başlatıcısı ve lideriydi.

okullardaki işler için uygun olması gerektiğine karar vermiştir. Öğrenci nüfusunun genel olarak büyümesi ve ortaokullarda dinî olmayan din çalışmalarının başlaması, din alanında, ilâhiyat fakültesinden olmayan öğrencilerin sayısında önemli bir artışa yol açmıştır. Bu konuda meydana gelen bir değişiklik, din bilimi/dinler tarihi alanında yüksek lisans derecesi (cand.philol.) almanın mümkün hale gelmesiydi. Bu derece, liselerdeki öğretmen ihtiyacını karşılamak ve eski araştırma derecesi olan *Magister Artium*'un yerini almak anlamına geliyordu.

Büyük bir Hristiyan egemenliğine sahip bir ülke olmaktan, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında çok kültürlü ve çok dinli bir topluma doğru yavaş bir geçiş başladı ve 1970'lerden beri Müslüman, Budist, Hindu ve Sih dinî kurumları; New Age maneviyatı, Yoga gelenekleri, Budist ve Hindu maneviyatının kamuoyunda görünürlüğü giderek artmıştır. Black Metal, Satanizm²⁰ ve popüler din²¹ de dikkatleri üzerine çekti. Bu gelişmeye bağlı olarak din bilimcilerinin ilgi alanı da genişlemiştir.²²

Hint, Doğu Asya dinleri ve İslâm hakkında, sadece din bilimi bölümlerinde değil aynı zamanda ilâhiyat fakültelerinde, misyonerler ve ilâhiyatçılar tarafından misyon ve diyalog perspektifli çalışmalar yapılırken Güney ve Doğu Asya dilleri ve kültürleri bölümlerinde ise dil ve kültür çalışmalarının bir parçası olarak çalışmalar yapıldı. Diyalog perspektifi, çoğunlukla din bilimi ile alakasız kabul edilmiştir. Çünkü diyalogun başlangıç noktası, Hristiyan dünya görüşüdür ve diğer dinler Hristiyan perspektifinden anlaşılmaktadır. Norveç'te Güney ve Doğu Asya dilleri ve kültürleri bölümlerindeki din çalışmaları, özellikle Hint ve daha az derecede Doğu Asya din çalışmaları için önemli olmuştur. Hint dinlerinin çalışılmasının din bilime çıkardığı zorluk, din bilimcilerin Hindolojinin filolojik titizliğini sürdürmek zorunda olması ve aynı zamanda daha geniş bir dinî çalışmalar alanı olmasıyla ilgilidir.

Oslo Üniversitesi, 1919'dan 1937'e kadar Hint filolojisi profesörü olarak görev yapan Sten Konow (1867-1948) ile Hindoloji alanında sağlam bir geleneğe sahip olmuştur. Georg Morgenstierne (1892-1978) Oslo Üniversitesindeki Güney Asya dilleri alanında, bir sonraki önemli dil bilimciydi. Oslo Üniversitesindeki Sanskritçe profesörlüğü, bu üniversitede din eğitimi alan öğrenciler için önemli bir kaynak olmuştur. Georg von Simson 1977'den 2003'e kadar burada Sanskritçe profesörü olarak görev yapmıştır. Bergen Üniversitesinde düzensiz bir şekilde öğretilen ve din biliminin bir parçası olarak sunulan tek Güney Asya dili Sanskritçedir. Oslo Üniversitesinde Budizm (Per Kværne, Jens Braarvig, Hanna Havnevik ve Torkel Brekke) ve Bergen Üniversitesinde Hinduizm (Knut A. Jacobsen ve 2013'ten itibaren Istvan Keul) çalışmaları öne çıkmıştır. Oslo'daki Budist çalışmalar, Mahayana Budizm'i ve özellikle Tibet dini üzerine yoğunlaşmıştır. Per Kværne Bon dini, Jens Braarvig Mahayana metinleri, Hanna Havnevik Budist rahibeler, Torkel Brekke ise Budizm ve şiddet üzerine kapsamlı yayınlar yapmıştır. Bergen'deki Hindu çalışmalarında Knut A. Jacobsen, geçmiş ve günümüz Sāṃkhya yoga gelenekleri, Hindu hac gelenekleri, geçit törenleri, Hindu gelenekleri ve doğası, Hindu diasporası, ritüelleri ve kimliğinin çoğulculuğu üzerine kapsamlı yayınlar yapmıştır. Onun altı ciltlik *Brill's Encyclopedia of Hinduism* (Brill Hinduizm Ansiklopedisi) (Jacobsen 2009-2014) ve *Brill's Encyclopedia of Hinduism Online*²³(Brill Çevrimiçi Hinduizm Ansiklopedisi) adlı çalışmalarının her ikisi de Bergen Üniversitesi tarafından yayına hazırlanmıştır. Doğu Asya dinleri üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla Doğu Asya dilleri bölümlerinde yapıldığı için bu durum, din çalışmalarının akademik bir din bilimi disiplininin daha geniş bir alana sahip olduğunu göstermektedir.

Durum İslâm çalışmalarında da biraz benzerdir. Oslo'daki dinler tarihi bölümünde Kari Vogt, kısmen Norveç'te İslâm'ın egemen olduğu ülkelerden gelen birçok diaspora üzerine yaptığı araştırma nedeniyle en göze çarpan akademisyen olmuştur. Diğer din bilimi bölümlerinde, ritüel, ikonografi, aile hukuku, Kur'ân, İslâmî histografi, yaşayan İslâm alanlarında, İslâm çalışmalarına önemli katkılar yapılmıştır (Marianne Bøe, Mona Farstad, Ingvild Flakerud, Ulrika Mårtensson, Richard Johan Natvig). İslâm tarihi, toplumları ve ilgili diller üzerine yapılan araştırmalar, tarih, sosyal antropoloji, dil bölümleri ve ilâhiyat fakültelerinde de güçlü bir varlığa sahip olmuştur.

²⁰ NTNU (Norveç Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)'dan Asbjørn Dyrendal bu alandaki çalışmalara öncülük etmiştir.

²¹ Dag Øistein Endsjø ve Liv Ingeborg, din ve popüler kültür üzerine çalışmalar yapmıştır. Her ikisi de eski dinler konusunda uzmandır.

²² Ragnhild Bjerre Finnestad 1990'ların ortalarında Norveç'teki din çalışmaları üzerine bir makale yazdığına (Finnestad, 2001), Gnostik çalışmaların çoğalmasına ve Kıpti Hristiyanlığı, Budizm, Tibet Bon dini, Afrika dini ve kadın gelenekleri çalışmalarının önemine dikkat çekti (Finnestad, 2001: 247). O zamandan beri geçen yıllar, tabloyu biraz değiştirdi ve Hinduizm, Sihizm, Caynizm, Zerdüştlük, New Age, Sami dini ve Satanizm gibi alanımıza yeni ilaveler yaptı.

²³ <<http://www.brill.com/publications/online-resources/brills-encyclopedia-hinduism-online>>

1990'lerden beri, özellikle Bergen Üniversitesinde New Age dinleri üzerine, bazıları dış finansmanla birkaç araştırma projesi ve öğrenci kursu düzenlenmiştir.²⁴ Bu muhtemelen Norveç'te en fazla-yaklaşık yüz kadar-yüksek lisans tezi yapılan alandır (Gilhus & Mikaelsson, 2012). Artan bir başka ilgi alanı, İskandinav ülkelerindeki Sihler üzerine yapılan bir İskandinav araştırma projesine katılım da dahil (Jacobsen & Myrvold, 2011; 2012)²⁵ göçmenler ve onların torunlarının dinleri olmuştur (bkz. Jacobsen, 2011; Jacobsen & Kumar, 2004; Jacobsen & Raj, 2008).

3. Teoriler ve Metotlar

Konularla alakalı ilginin genişlemesi, metotların ve yeni teorik yaklaşımların çoğalması ile eşleştirilmiştir. Bununla birlikte özellikle metinsel çalışmalar ve filoloji alanında geçmişle güçlü bir devamlılık da vardır (bkz. Stausberg, 2009b: 277).

İlk profesörler esas olarak geçmişle ve eski metinlerle çalışmıştır. Çalışmalar sırasında onların temel araçları, filoloji ve tarihsel eleştirel yaklaşım olmuştur. Bu, onların yaklaşımlarının Eski ve Yeni Ahit, Klasikler ve Doğu dilleri alanlarında çalışan akademisyenleriyle neredeyse aynı olduğu anlamına gelmektedir. Ludin Jansen izinli iken onun yerine, dinler tarihi ile bu tür çalışmalar arasındaki yakınlığı gösteren meslektaşları vardı.

Schencke, haleflerinin paylaştığı bir görüşü; dini anlamak için dil bilgisinin kesinlikle gerekli olduğunu görmüştür. Ludin Jansen, Mısır, Kıpti ve Süryanice dersi verirken Schencke, Eski Mısır, Arap ve İbrani dil ve gramer dersleri vermiştir. Din alanında yetişen akademisyenler, mesleği, genellikle hocayla birlikte eski metinleri çevirerek ve yorumlayarak öğrenmiştir (Halden, 2007:179; Finnestad, 2001: 246). Bu tipik olarak bir zanaatkarın zanaatı yaparak öğrenmesi gibidir. Hoca sık sık yayınlarla sonuçlanan kendi araştırmalarına dayalı dersler ve seminerler vermiştir. Bu bağlamda, geçmişin çalışılması ve metinsel yaklaşım, özellikle Bergen ve Oslo Üniversitelerinde hala çok canlıdır.

Öğrencilerin müfredatındaki tarihsel metinlere yoğunlaşmaya paralel olarak fenomenolojiye de ilgi duyulmuştur. Diğer ülkelerde olduğu gibi din fenomenolojisi, dinlerin çeşitliliğini bir arada tutan bir yapıstırıcı olarak görülmüştür. Brede Kristensen'den ilham alan Schencke, Ludin Jansen ve Kragerud'un yaptığı gibi fenomenoloji dersleri vermiştir (Halden 2007: 179). 70'ler ve 80'lerdeki müfredatta, van der Leeuw ve Mircea Eliade'nin fenomenolojileri, Geo Widengren'in sistematik çalışmalarıyla dengelenmiştir. Bu dönemde Bergen Üniversitesi öğrencileri, biri din tarihi diğeri ise karşılaştırmalı materyale sistematik yaklaşımı uyguladıkları iki ana sınavdan geçmiştir. Diyakronik ve senkronik perspektifler, ideal olarak birlikte çalışmak zorundaydı. Ancak 80'lerde fenomenoloji giderek artan bir eleştiriye maruz kalmıştır. Günümüzde ise bu yaklaşım artık önemli değildir (Thue, 1996).

Din, artık *sui generis* (kendine özgü) olarak daha az, tanımlanması ve açıklanması gereken bir şey olarak daha fazla görülmüş, giderek yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ragnhild Bjerre Finnestad, kültürel ve sosyal yönlerin eşi görülmedik derecede dikkate alınmasının sonucunu uygun bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“Tarihsel ve kültürel bir fenomen olarak din çalışmaları, teorik ve metodolojik yaklaşımların oldukça çeşitli bir cephaneliğine sahiptir. Norveç akademik çevresi, bu çok disiplinli çoğulculuğa karşı büyük ölçüde eklektik bir şekilde davranmış ve bunu bir dezavantaj olarak görmemiştir. Daha ziyade, disiplini, bir veya diğer okullarla sınırlandırma konusunda belirgin bir isteksizlik görülebilir” (Finnestad, 2001: 248).

Din bilimi, kendisini ilâhiyat ve Kutsal Kitap çalışmalarından kurtardıkça, dindeki odak, metinlerin ötesine geçmiştir. Bundan dolayı akademisyenler, günümüze ve dine, metinler olarak değil ancak insanların yaptığı bir şey olarak daha fazla odaklanmak zorunda kalmış ve etnografik alan çalışmaları, (ne yazık ki genellikle uygun dil becerileri olmadan) bir dereceye kadar filolojik eğitim ve metinlerle çalışma vurgusunun yerini almıştır.

²⁴ *Theosophy in Norway* (1992-1998) ve *Myte, magi and mirakel i mote med det moderne* (Myth, magic and miracle meet modernity), adlı çalışmaların her ikisi de Bergen Üniversitesi tarafından yapılmıştır (1994-1997).

²⁵ Proje, *Sikh Identity Formation: Generational Transfer of Traditions in the Nordic Countries* (Sih Kimlik Oluşumu: İskandinav Ülkelerinde Geleneklerin Kuşak Transferi) (2009-2013) adı altında Lund, Bergen, Kopenhag ve Jyväskylä Üniversitelerinin iş birliği ile yapılmıştır.

Öğrencilere dil öğretmek ve profesörleri taklit ettirecek yapılan din çalışmalarından bugün teori ve metoda dayalı öğrenci eğitimine geçilmiş, metot ve metodoloji hakkında kitaplar yayımlanmıştır (aşağıya bakınız).

1980'lerden beri Danimarka ve Norveç'teki din tarihçileri arasında yakın bir iş birliği olmuştur. *Chaos* adlı dergi, 1982'de Jørgen Podeman Sørensen tarafından Kopenhag'da yayınlanmaya başlamış, ancak 1986'dan (nr. 5) itibaren Kopenhag ve Bergen arasında ortak bir girişim olmuştur. Daha sonra diğer Norveç üniversiteleri de bu girişime dâhil olmuş ve 2006'dan (nr. 46) itibaren İsveç üniversiteleri de katılmıştır. Üniversiteler arasındaki iş birliği yıllık bir konferansı kapsamıştır. 1999'da yayınlanmaya başlayan *Din: tidsskrift for religion og kultur* adlı Norveç dergisi, Norveç'in alandaki ilk dergisi olmuştur.

70'lerde kadınların rolleri değişmeye başlamıştır. Feminist çalışmalar, müfredatın bir parçası haline getirilmiş ve geleneksel metinlere yeni bir perspektif kazandırılmıştır.²⁶ 1980'lerde Bergen Üniversitesinde kadın din bilimciler çoğunluğu oluşturmuş ve 1982'den günümüze kadar on beş kadın, Bergen Üniversitesinde doktora yapmıştır.²⁷

4. Ders Kitapları ve Tarihsel Araştırma Çalışmaları

Son on beş yıl, özellikle Bergen Üniversitesi din bilimcileri tarafından hem Norveççe hem de İngilizce, çok sayıda önemli ders kitabı, tarihsel araştırmalar, din teorileri, metot ve metodoloji kitaplarının yayımlanmasıyla dikkat çekmiştir. Kitaplar tipik olarak bir geleneğin tarihsel olarak ortaya çıkışına odaklanmış ve bu dinin gelenekleri, coğrafi dağılımı ve dilleri üzerine uzmanlaşan kişiler tarafından yazılmıştır. Din fenomenolojisi ise önemsiz görülmüştür. Knut A. Jacobsen, Budizm (2000), Hinduizm (2003), Sihizm (2006) ve Caynizm (2013); Michael Stausberg, Zerdüştlük (2008); Kari Vogt, İslâm (1993; 2005) ve Einar Thomassen (Tarald Rasmussen ile birlikte), Hristiyanlık (2000) üzerine çalışmalar yapmıştır. Araştırmalar arasında, şu anda üçüncü baskısı olan *Verdensreligioner i Norge* (Norveç'te Dünya Dinleri) (Jacobsen, 2011 [ilk baskı 2001]), *Verdens levende religioner* (Yaşayan Dünya Dinleri) (Gilhus & Mikaelsson, 2007a) ve *Oldtidens religioner: Midtøstens og Middelhavsområdet religioner*'dir (Eski Dinler: Orta Doğu ve Akdeniz Dinleri) (Gilhus & Thomassen, 2010) bulunmaktadır. Norges religionshistorie (Norveç'in Dinî Tarihi), Halkbilimci Arne Bugge Amundsen tarafından yayına hazırlanmış ve Brita Pollan ve Anne Stenvold (2005) adlı iki din tarihçisi de bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

Universitetsforlaget's series Hva er ('Nedir?') adlı seri, din bölümlerinden akademisyenlerin dinler üzerine yazdığı birkaç cildi içermektedir. Bunlar, İslâm (Vogt, 2007), Hinduizm (Jacobsen, 2009), Yeni Dinler (Kraft, 2011), Fundamentalizm (Brekke, 2007) ve din bilimi disiplini hakkındaki bir ciltten oluşmaktadır (Gilhus & Mikaelsson, 2007b). Son yirmi yıl, özellikle *verdens hellige skrifter* (Dünyanın Kutsal Metinleri) (De norske bokklubbene) serisinde, şimdiye kadar yaklaşık doksan başlık ile çeşitli dinî metinlerin popüler çevirilerinin Norveççe yayımlanması açısından verimli bir dönem olmuştur. İlk üç serinin editörlerinden biri, Oslo Üniversitesinde bir din bilimci olan Jens Braarvig'dir. Teori ve metot hakkındaki kitaplar esas olarak Bergen Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. Bu kitaplar şunlardır: *Nytt blikk på religion: studiet av religion i dag* (Din Üzerine Yeni Bir Perspektif: Günümüzde Din Çalışmaları) (Gilhus & Mikaelsson, 2001) ve gözden geçirilen ciltler *Contemporary Theories of Religion: a Critical Companion* (Çağdaş Din Teorileri: Eleştirel Bir El kitabı) (Stausberg, 2009a), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion* (Routledge Din Çalışmalarında Araştırma Metotları El Kitabı) (Stausberg & Engler, 2011) ve *Metode i religionsvitenskap*'dir (Din Biliminde Metot) (Kraft & Natvig, 2006).

²⁶ Bunun bir örneği: Lisbeth Mikaelsson, 'Sexual Polarity: An Aspect of the Ideological Structure in the Paradise Narrative (Cinsel Kutupluluk: Cennet Anlatısındaki İdeolojik Yapının Bir Yönü)', Gen.2, 4-3, 24.' *Temenos*, 16 (1980), 84-91'dir.

²⁷ Bugün çoğu üniversite kürsüsüne sahip, yedisi ise profesör olan kadın akademisyenler şunlardır: Ingvild Sælid Gilhus, Ragnhild Bjerre Finnestad, Saphinaz Naguib, Lisbeth Mikaelsson, Henny Hägg, Siv Ellen Kraft, Liv Ingeborg Lied, Anne Stensvold, Mette Ramstad, Ingvild Flakerud, Gerd Marie Ådna, Sissel Undheim, Birte Breketo, Marianne Bø, Mona Farstad.

5. İlähiyatla İlişki

Gördüğümüz gibi, din çalışmalarının kurumsal çerçevesi, Norveç'te din çalışmalarının en başından beri bir sorun olmuştur. Bu sorunun ilk aşaması, ilâhiyat ile çatışmadan çeşitli şekillerde etkilenmiştir.²⁸ Schencke ve Ludin Jansen, dinler tarihinde profesör olarak atanmadan önce Ludin Jansen'in araştırma bursu (*universitetsstipend*) ve daha sonra doçentlik aldığı (1939-1953) ilâhiyat fakültesinde eğitim almıştır (Kværne, 1988; Thelle, 2000: 24). Ludin Jansen, dinler tarihini bir meydan okumadan ziyade ilâhiyatın tamamlayıcısı olarak görürken, Schencke için çalışmalarındaki itici güç, ilâhiyata olan yoğun muhalefet ve onun ilgisini çeken şeylerden biri, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın seküler kökenleri olmuştur.

Genel olarak ilâhiyatla ilişkiler zor olmaya devam etmiştir. Çünkü dinler tarihinin kimliği, kısmen önemli bir öteki olan ilâhiyattan farklılaşması üzerine kurulmuştur (Gilhus, 2011). Dinler tarihine özel bir meydan okuma, Hristiyanlık çalışmalarından gelmiştir. 1957'de, Oslo Üniversitesinde Hristiyanlık çalışmaları, başlı başına bir alan olarak kabul edilmiştir (Ruud, 1998: 292). 1974'ten itibaren dinler tarihi bölümünde, biri dinler tarihi, diğeri Hristiyanlık çalışmaları olmak üzere iki ayrı bölüm var olmuştur ki (Ruud, 1998: 223) bu çok talihsiz bir durumdur. Ancak 1989'da Hristiyanlık çalışmaları, ilâhiyat fakültesine devredilmiştir (Ruud, 1998: 294). Bergen'de de benzer bir gelişme yaşanmıştır. Ancak burada ayrı bir branş olarak Hristiyanlık çalışmaları 1991'de kapatılmış ve Hristiyanlık o andan itibaren, din biliminin himâyesinde karşılaştırmalı bir bağlamda incelenmiştir. Tromsø Üniversitesindeki ana odak nokta, Sami dini, Kuzey Norveç'teki din, New Age dini de dâhil olmak üzere yerli din olmuştur.²⁹ Üniversite, din bilimine paralel olarak ilâhiyat eğitimi de vermekte ve her iki çalışma alanının da bazı ortak dersleri bulunmaktadır.

Norveç'te ilâhiyat kurumlarının din bilimini, kendi alt alanlarına dahil etmeye istekli oldukları gibi bir eğilim görünmektedir. Bunun nedenlerinden biri, programlarına daha fazla sayıda öğrenci çekmektir. Norveç'te din bilimi, küçük bir disiplindir ve din üzerine çalışan ve eğitim veren birkaç disiplinden yalnızca biridir. İlähiyat ve din eğitimi kurumları, öğretmen ve öğrenci sayısı bakımından çok daha geniştir. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin eğitimi, büyük ölçüde bu kurumların görevi olarak tanımlanmaktadır. Bu okullarda din eğitimi, Hristiyanlık çalışmalarına dayanmaktadır ve müfredat, ilk ve ortaokullarda değişen müfredatı yansıtacak ve diğer dinleri de kapsayacak şekilde genişletilmiş olsa da bu dinler esas olarak normatif bir din olarak Hristiyanlık ışığında anlaşılmaktadır. İlähiyat ve din eğitimi kurumlarındaki öğretmenlerin birçoğu, eğitimlerini, Oslo Üniversitesi İlähiyat Fakültesi, MF Norveç İlähiyat Okulu (Oslo), NLA Üniversite Koleji (Bergen) ve MHS Misyon ve İlähiyat Okulu (Stavanger) gibi akreditasyonu olan kamu ve özel kurumlardan almaktadır. İlkokul ve ortaokullarda din eğitimi veren öğretmenlerin çoğu, üniversitelerdeki din bilimi alanında değil buralarda ve diğer öğretmen okullarında, esas olarak Hristiyan ilâhiyatı ve çalışmaları konusunda yetişmiş öğretmenlerden eğitim almaktadır. Din bilimi, Norveç'teki tüm eski üniversitelere yayılmış olsa da din, ilâhiyat ve din eğitimi gibi diğer birçok disiplinde öğretilmeye devam etmektedir ve sayısal olarak din bilimi, bu disiplinlerin en küçüğüdür. Dolayısıyla Norveç'teki din tarihinin ilk aşamalarındaki ilâhiyatçıların yerini, yavaş yavaş ilâhiyat kurumlarıyla bağlantılı olmayan beşerî bilimlerdeki kişiler almış ve din bilimine zemin hazırlamış olsa da diğer eğitim kurumlarında durum böyle olmamıştır. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin eğitimi, hâlâ ne yazık ki Hristiyan ilâhiyat ideolojisinin hâkimiyeti altındadır.

İlähiyattan kurtuluş, Norveç'teki din biliminin kimliğinde temel bir motivasyon ve önemli bir unsur olmuştur. İlähiyat, özellikle Hristiyanlığın kökeni ve erken dönem gelişimini etkileyen Hristiyan gelenekler ve dinler üzerine çalışanlar için önemli olmuştur. Diğer yandan Asya dinleri çalışması için ise ilâhiyat çoğunlukla önemsiz; Hindoloji, Çin ve Japon çalışmaları önemli olmuştur.

²⁸ Sissel Halden'e göre, Danimarka ve İsveç'te ilâhiyat ile ilgili Norveç'tekine karşılık gelen bir çatışma olmamıştır (Halden, 2007: 251-279).

²⁹ Bu üniversitede çalışmalar Siv-Ellen Kraft, Roald Kristiansen, James Lewis and Bjørn Ola Tafjord tarafından yapılmıştır.

Sonuç: Norveç'te Din Çalışmaları

Norveç'te din biliminin gelişimi, başından beri uluslararası bir boyuta sahip olmuştur ve onun tarihini, ulusal bir tarih olarak anlatmak giderek zorlaşmaktadır. O, uluslararası araştırma ağlarına, dergilerine ve organizasyonlarına katılımı olan uluslararası bir kuruluştur. Din çalışmaları alanında birkaç profesör, doktoralarını yurt dışında yapmıştır. Einar Thomassen, St. Andrews Üniversitesinde (School of Divinity) ve Knut A. Jacobsen, Santa Barbara'daki Kaliforniya Üniversitesinde (Religious Studies), Torkel Brekke ise Oxford Üniversitesi Şarkiyat Çalışmaları (Oriental Studies) alanında doktorasını yapmıştır. Ek olarak, Norveç'teki din bilimi bölümlerinde, yurt dışından giderek artan sayıda akademisyen çalışmaktadır. Bergen Üniversitesinde Istvan Keul, Håkan Rydving ve Michael Stausberg; Trondheim'daki NTNU'da Gabriel Levy ve Tromsø Üniversitesinde James Lewis, bu akademisyenlerden bazılarıdır. Akademisyenler, yurtdışında aldıkları eğitim ve edindikleri tecrübelerle Norveç'e önemli bir uluslararası güç kazandırdılar. Onlar alanda faydalı düzenlemeler yaptılar ve yanlarında yeni ihtisas alanları getirdiler. Norveç'teki din bilimi araştırmaları, çok sayıda temayı kapsamaktadır ve tek bir teorik okul ya da yaklaşımın hâkimiyeti altında değildir. Coğrafi olarak araştırmalar, özellikle Orta Doğu, Akdeniz, Hindistan, Güney Asya ve Norveç'e; tematik olarak ise Budizm, Hristiyanlık, Diaspora çalışmaları, Hinduizm, cinsiyet çalışmaları, Gnostisizm, ikonografi, İslâm, Caynizm, din metotları ve teorileri, New Age, din ve doğa, siyaset, popüler kültür, halk dini, ritüel çalışmaları, Sami dini, kutsal hayvanlar, Satanizm, Sihizm ve Zerdüştlük gibi çeşitli alanlara odaklanmaktadır. Kayda değer bir şekilde, artık Norveç'teki din bilimi profesörlerinin çoğu, din bilimi eğitimine ve geçmişine sahiptir. Bu durum, kurumsal gelişmede önemli bir kilometre taşıdır.

Kaynakça

- Amundsen, A. B. (Ed.). (2005). *Norges religionshistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Borgen, P. (Ed.). (1985). *The many and the one. Essays on religion in the Graeco-Roman world. Presented to H. Ludin Jansen (Relieff)*. Trondheim: Tapir.
- Brekke, T. (2007) *Hva er fundamentalisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bremmer, J. N. (2000). W. Brede Kristensen and the religions of Greece and Rome. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 115-30). Leiden: Brill
- Eitrem, S. (1910-20). *Beiträge zur griechischen religionsgeschichte*. 3bd. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Eitrem, S. (1915). *Opferritus und voropfer der Griechen und Römer*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Finnestad, R. B. (2001). The study of religions in Norway. *Method & Theory in the Study of Religion*, (13), 243-253.
- Gilhus, I. S. (1998). Sophias tjenere: gnostisisme og gnostiske studier i Norge. Inger Marie Ruud ve Sigurd Hjelde (Ed.), *Enhet i mangfold? 100 år med religionshistorie i Norge*, (ss. 62-80). Oslo: Tano Aschehoug.
- Gilhus, I. S. (2011). The non-confessional study of religion and its normative dimensions. Jan-Olav Henriksen (Ed.), *Difficult normativity: Normative dimensions in research on religion and theology* (ss. 95-107). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2001). *Nytt blikk på religion: studiet av religion i dag*. Oslo: Pax.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2007b) *Hva er religion*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2012) Bibliografisk oversikt over nyreligiøsitetforskningen i Norge. *Aura. Tidsskrift för akademiska studier av nyreligiøsitet*, (4), 21-45.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2007a). *Verdens levende religioner*. Oslo: Pax.
- Gilhus, I. S. & Thomassen, E. (2010). *Oldtidens religioner: Midtøstens og Middelhavsområdets religioner*. Oslo: Pax.
- Halden, S. (2007). *Wilhelm Schencke-en omstridt pioner. Etableringen av religionshistorie som et akademisk fag i Norge*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Oslo Üniversitesi, Beşerî Bilimler Fakültesi, Oslo.
- Hjelde, S. (2000) From Kristiansand to Leiden: The Norwegian career of W. Brede Kristensen. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 205-222). Leiden: Brill.
- Hjelde, S. (2008). Religionswissenschaft zwischen Rationalismus und Irrationalismus: Ein norwegisches Beispiel: Der fall Kristian Schelderups. Horst Jungiger (Ed.), *The Study of Religion under the Impact of Fascism* (ss. 491-509). Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. (2000). *Buddhismen*. Oslo: Pax.
- Jacobsen, K. A. (2002). *Buddhismen: Kultur, historia, traditon*. Stockholm: Natur og Kultur.
- Jacobsen, K. A. (2003). *Hinduismen*. Oslo: Pax.
- Jacobsen, K. A. (2004). *Hinduismen: Historia, tradition, mångfold*. Stockholm: Natur og Kultur.
- Jacobsen, K. A. (2006). *Sikhismen: Historie, tradisjon og kultur*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jacobsen, K. A. (2009). *Hva er hinduisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jacobsen, K. A. (2013). *Jainismen: religion, historie og ikkevold*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Jacobsen, K. A. (Ed.). (2011). *Verdensreligioner i Norge*. Oslo: Norwegian University Press.
- Jacobsen, K. A. (Ed.). (2009-2014). *Brill's encyclopedia of Hinduism* (c.6.). Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. & Kumar, P. P. (Ed.). (2004). *South Asians in the diaspora: Histories and religious traditions*. Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. & Myrvold, K. (Ed.). (2011). *Sikhs in Europe: Migration, identity, and representations*. Farnham: Ashgate.

- Jacobsen, K. A. & Myrvold, K. (Ed.). (2012). *Sikhs across borders: Transnational practices among European Sikhs*. London: Bloomsbury.
- Jacobsen, K. A. & Raj, S. J. (Ed.). (2008). *South Asian Christian diaspora: Invisible diaspora in Europe and North America*. Farnham: Ashgate.
- Jansen, H. L. (1939). *Die Henochgestalt: Eine vergleichende religionsgeschichtliche untersuchung*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Jansen, H. L. (1965). Die hochzeitriten im Tobitbuch. *Temenos*, 1, 142-149.
- Jansen, H. L. (1969). Die Kassandragestalt in Aischylos' Agamemnon. *Temenos*, 5, 107-19.
- Jansen, H. L. (1980). Zur frage vom menschenbild im Koran. *Temenos*, 16, 56-61.
- Kraft, S. E. (2011). *Hva er nyreligiøsitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kraft, S. E. & Natvig, R. (Ed.). (2006). *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax.
- Kragerud, A. (1967). *Die hymnen der Pistis Sophia*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristensen, B. (1896). *Ægypternes forestillinger om liv etter døden i forbindelse med guderne Ra og Osiris*. Kristiania.
- Kværne, P. (1986). Herman Ludin Jansen (1905-1986). *Temenos*, 22, 142-144.
- Kværne, P. (1988). Minnetale over Professor Herman Ludin Jansen holdt i den historisk-filosofiske klasses møte den 13. November 1986. *Det Norske Videnskaps-Akademi Årbok 1986*, 217-219. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kyllingsgtad, J. R. & Rørvik, T. I. (2011). *1870-1911: Vitenskapenes universitet (Universitetet i Oslo 1811–2011, bind 2)*. Oslo: Unipub.
- Mikaelsson, L. (1980). Sexual Polarity: An aspect of the ideological structure in the paradise narrative, Gen. 2, 4-3, 24. *Temenos*, 16, 84-91.
- Naguib, S. A. (2000). Lieblein, Kristensen and Schencke and the quest for Egyptian monotheism. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss.101-113). Leiden: Brill.
- Ruud, I. M. (1998). 100 år med religionshistorie i Norge: En faghistorisk oversikt. Inger Marie Ruud and Sigurd Hjelde (Ed.), *Enhet i mangfold? 100 år med religionshistorie i Norge* (ss. 281-310). Oslo: Tano Aschehoug.
- Schencke, W. (1904). *Amon-Re. En studie over forholdet mellom enhed og mangfoldighed under udviklingen af det ægyptiske gudsbegreb*. Kristiania: Cammermeyer.
- Stausberg, M. (2008). *Zarathustra and Zoroastrianism: a short introduction, translated by Margret Preisler-Weller; with a postscript by Anders Hultgård*. London: Equinox.
- Stausberg, M. (2009a) *Contemporary theories of religion: A critical companion*. London/New York: Routledge.
- Stausberg, M. (2009b). The study of religion(s) in Western Europe III: Further developments after World War II. *Religion*, 39, 261–82.
- Stausberg, M. & Engler, S. (Ed.). (2011) *The Routledge handbook of research methods in the study of religion*. London/New York: Routledge.
- Sverdrup, G. (1933). *Fra gravskikker til dødstro i nordisk bronsealder*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Thelle, R. I. (2000). Historiens utfordringer: Gammeltestamentlig forskning ved det teologiske fakultet i det 20. Århundre. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 101,17–31.
- Thomassen, E. (2000). Wilhelm Schencke-Norway's first professor in history of religions. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 223-236). Leiden: Brill.
- Thomassen, E. (2011). Minnetale over professor Alv Kragerud holdt i fellesmøte i Bergen den 4. November 2010. *Det Norske Videnskaps-Akademi. Årbok 2010*, 174-9. Oslo: Novus forlag.
- Thomassen, E. & Tharald, R (2000). *Kristendommen: en historisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thue, F. W. (1996). Det humanistiske fagfeltets historie. – Nils Roll-Hansen et al. *Universitetet i Bergens historie* (c. 2, ss. 434-579). Bergen: Universitetet i Bergen.

Vogt, K. (1993). *Islams hus: verdensreligion på fremmarsj*. Oslo: Cappelen.

Vogt, K. (2005). *Islam: tradisjon, fundamentalisme og reform*. Oslo: Cappelen.

Vogt, K. (2007). *Hva er Islam*. Oslo: Universitetsforlaget.